

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Підручник

За редакцією В. С. Бакірова (голова),
А. П. Голікова, О. А. Довгаль, В. А. Пересадько, В. І. Сідорова

Харків – 2020

УДК 911.3 : 339.9 (075.8)

Г 54

Рецензенти:

І. М. Грабинський – доктор економічних наук, професор Львівського національного університету імені Івана Франка;

П. Г. Шищенко – доктор географічних наук, професор Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка, член-кореспондент НАПН України;

С. О. Якубовський – доктор економічних наук, професор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 12 від 26.11.2018 р.)*

Г 54

Глобальні проблеми сучасності : підручник / [кол. авт.]; за ред. В. С. Бакірова (голова), А. П. Голікова, О. А. Довгаль, В. А. Пересадько, В. І. Сідорова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 632 с.

ISBN 978-966-285-617-0

Підручник спрямований на активне вивчення студентами дисципліни «Глобальні проблеми сучасності». У ньому в логічній послідовності розкриваються чинники та причини виникнення глобальних проблем сучасності, їх сутність. Розглядаються можливі шляхи подолання проблем. Показується роль у цьому міжнародних урядових і неурядових організацій, міжнародних угод та існуючих концепцій – сталого соціально-економічного розвитку, нового міжнародного економічного порядку тощо.

Для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, практичних спеціалістів.

ISBN 978-966-285-617-0

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2020

© Колектив авторів, 2020

© Чорна О. Д., макет обкладинки, 2020

Присвячено пам'яті
Артура Павловича Голікова
та Вадима Ігоревича Сідорова

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ПЕРЕДМОВА	10
РОЗДІЛ 1. ВЧЕННЯ ПРО ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ	13
ТЕМА 1. ПОХОДЖЕННЯ ТА ЧИННИКИ ЗАГОСТРЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ (А. П. Голіков)	14
1.1. Глобалізація як стрижнева проблема світового розвитку	14
1.2. Об'єктивні передумови виникнення глобальних проблем	17
1.3. Основні чинники загострення глобальних проблем сучасності	23
Основні визначення, терміни, поняття	26
Питання для самоконтролю	26
Тестові завдання	26
Список використаної літератури	27
ТЕМА 2. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ ЯК СИСТЕМА (Н. І. Гончаренко, О. В. Ханова)	28
2.1. Поняття та рівні розгортання глобальних проблем сучасності	28
2.2. Основні підходи до класифікації глобальних проблем	32
2.3. Системна цілісність і комплексний характер аналізу глобальних проблем	43
Основні визначення, терміни, поняття	54
Питання для самоконтролю	54
Тестові завдання	54
Список використаної літератури	55
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ЗА ПЕРШИМ РОЗДІЛОМ	56
РОЗДІЛ 2. ІНТЕРСОЦІАЛЬНІ ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	57
ТЕМА 3. ПРОБЛЕМА РОЗЗБРОЄННЯ Й ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ (Р. С. Коваленко, В. М. Шамраєва)	58
3.1. Сутність міжнародної військово-політичної безпеки	58
3.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми	65
3.3. Регіональні прояви глобальної проблеми	75
3.4. Шляхи подолання глобальної проблеми	83
Основні визначення, терміни, поняття	88
Питання для самоконтролю	88
Тестові завдання	88
Список використаної літератури	89

ТЕМА 4. ПРОБЛЕМА ПРОТИСТОЯННЯ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ (П. О. Черномаз).....	91
4.1. Сучасні цивілізації й світовий правопорядок.....	91
4.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми	98
4.3. Динаміка розвитку та боротьба сучасних цивілізацій.....	101
4.4. Шляхи подолання глобальної проблеми	104
Основні визначення, терміни, поняття	106
Питання для самоконтролю.....	106
Тестові завдання.....	106
Список використаної літератури	107
ТЕМА 5. ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ І ЗЛОЧИННОСТІ (А. П. Голіков, Л. В. Новікова).....	109
5.1. Тероризм як злочинність міжнародного рівня	109
5.2. Передумови та чинники виникнення міжнародного тероризму	115
5.3. Регіональні прояви міжнародного тероризму.....	117
5.4. Міжнародне співробітництво в сфері боротьби з тероризмом.....	121
Основні визначення, терміни, поняття	130
Питання для самоконтролю.....	130
Тестові завдання.....	130
Список використаної літератури	131
ТЕМА 6. НАРКОБІЗНЕС ЯК СПЕЦИФІЧНА ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ (А. П. Голіков, С. А. Касьян, І. А. Святуха).....	133
6.1. Наркобізнес як складова міжнародної злочинності.....	133
6.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми	135
6.3. Регіональні прояви глобальної проблеми	136
6.4. Шляхи подолання глобальної проблеми	145
Основні визначення, терміни, поняття	146
Питання для самоконтролю	146
Тестові завдання.....	147
Список використаної літератури	147
ТЕМА 7. ПРОБЛЕМА ВІДСТАЛОСТІ СЛАБОРОЗВИНЕНИХ КРАЇН (М. В. Шуба)....	148
7.1. Глобальні аспекти нерівномірності економічного розвитку.....	148
7.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми	165
7.3. Регіональні прояви глобальної проблеми	171
7.4. Шляхи подолання глобальної проблеми	173
Основні визначення, терміни, поняття	175
Питання для самоконтролю.....	175
Тестові завдання.....	176
Список використаної літератури	177
ТЕМА 8. ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА СВІТОВОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ (О. А. Шуба) ...	179
8.1. Передумови та чинники глобальної проблеми світової заборгованості ...	179
8.2. Сутність глобальної проблеми заборгованості та її регіональні прояви	182
8.3. Шляхи подолання глобальної проблеми світової заборгованості.....	194
Основні визначення, терміни, поняття	196
Питання для самоконтролю.....	196
Тестові завдання.....	196
Список використаної літератури	197

ТЕМА 9. ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ	
(С. О. Юрченко, О. Є. Юрченко)	199
9.1. Масштабність та міжнародні наслідки глобальної міграції.....	199
9.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми	203
9.3. Регіональні прояви глобальної проблеми	207
9.4. Шляхи подолання глобальної проблеми	218
Основні визначення, терміни, поняття	223
Питання для самоконтролю.....	223
Тестові завдання.....	224
Список використаної літератури	225
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ЗА ДРУГИМ РОЗДІЛОМ.....	226
РОЗДІЛ 3. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ	
«ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО» ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	
ТЕМА 10. ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА	
(А. П. Голіков, О. А. Довгаль, С. А. Касьян)	228
10.1. Глобалізація та демографічні проблеми населення світу	228
10.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми.....	235
10.3. Регіональні прояви глобальної проблеми.....	242
10.4. Шляхи подолання глобальної проблеми.....	247
Основні визначення, терміни, поняття	249
Питання для самоконтролю.....	249
Тестові завдання.....	250
Список використаної літератури	251
ТЕМА 11. ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я, ОСВІТИ Й КУЛЬТУРИ	
(А. С. Зайцева Л. І. Григорова-Беренда, Н. Г. Дуна)	252
11.1. Нова якість життя в глобальних умовах розвитку	252
11.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми.....	261
11.3. Регіональні прояви глобальної проблеми.....	266
11.4. Шляхи подолання глобальної проблеми.....	279
Основні визначення, терміни, поняття	282
Питання для самоконтролю	282
Тестові завдання.....	282
Список використаної літератури	284
ТЕМА 12. ЕТНІЧНІ ПРОБЛЕМИ, КОНФЕСІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ	
Й ПРОБЛЕМА ТРАЙБАЛІЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	
(А. П. Голіков, В. М. Шамраєва)	285
12.1. Місце етноконфесійної проблематики в сучасному світі	285
12.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми.....	289
12.3. Сепаратизм як регіональний прояв етноконфесійних конфліктів	
та трайбалізму.....	292
12.4. Шляхи подолання глобальної проблеми етноконфесійних	
конфліктів, сепаратизму та трайбалізму в сучасному світі	299
Основні визначення, терміни, поняття	303
Питання для самоконтролю	303
Тестові завдання.....	303
Список використаної літератури	305
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ЗА ТРЕТІМ РОЗДІЛОМ	306

РОЗДІЛ 4. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ «СУСПІЛЬСТВО – ПРИРОДА» ТА ШЛЯХИ ЇХНЬОГО ВИРІШЕННЯ	307
ТЕМА 13. ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ	
(А. Н. Некос, С. А. Касьян)	308
13.1. Глобальна проблема забруднення довкілля як загроза майбутньому людству	308
13.2. Регіональні прояви глобальної проблеми.....	328
13.3. Шляхи подолання глобальної проблеми.....	331
Основні визначення, терміни, поняття	333
Питання для самоконтролю	334
Тестові завдання.....	334
Список використаної літератури	336
ТЕМА 14. ГЛОБАЛЬНІ КЛІМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ (Н. В. Максименко)	337
14.1. Сутність кліматичних проблем глобального потепління, парникового ефекту, утворення озонових дір та кислотних дощів.....	337
14.2. Передумови та чинники виникнення глобальних кліматичних проблем.....	344
14.3. Регіональні прояви глобальних кліматичних проблем	350
14.4. Шляхи подолання глобальних кліматичних проблем	354
Основні визначення, терміни, поняття	359
Питання для самоконтролю	360
Тестові завдання.....	360
Список використаної літератури	362
ТЕМА 15. ГЛОБАЛЬНА ВОДОГОСПОДАРСЬКА ПРОБЛЕМА	
(А. П. Голіков, Н. А. Казакова, В. А. Пересадько).....	363
15.1. Сутність водогосподарської проблеми та водної безпеки	363
15.2. Передумови та чинники виникнення глобальної водогосподарської проблеми	367
15.3. Регіональні прояви глобальної водогосподарської проблеми	371
15.4. Шляхи подолання глобальної водогосподарської проблеми	378
Основні визначення, терміни, поняття	382
Питання для самоконтролю	382
Тестові завдання.....	383
Список використаної літератури	384
ТЕМА 16. ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ	
(А. П. Голіков, С. А. Касьян, Б. О. Шуліка)	386
16.1. Передумови виникнення глобальної проблеми	386
16.2. Деградація земельних (грунтових) ресурсів та опустелювання	390
16.3. Шляхи подолання глобальної проблеми.....	397
Основні визначення, терміни, поняття	399
Питання для самоконтролю	399
Тестові завдання.....	399
Список використаної літератури	400
ТЕМА 17. ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА	
(А. П. Голіков, Н. А. Казакова, Є. Е. Широкоград)	402
17.1. Глобальна продовольча проблема: динаміка та тенденції	402
17.2. Передумови виникнення глобальної продовольчої проблеми.....	409
17.3. Регіональні прояви глобальної продовольчої проблеми	410

17.4. Шляхи подолання глобальної продовольчої проблеми	424
Основні визначення, терміни, поняття	427
Питання для самоконтролю.....	427
Тестові завдання.....	428
Список використаної літератури	429
ТЕМА 18. ГЛОБАЛЬНА ЕНЕРГЕТИЧНА ПРОБЛЕМА	
(О. В. Азаренкова, А. П. Голіков, О. А. Чичина).....	430
18.1. Роль енергетичної сфери у розвитку глобальної економіки	430
18.2. Передумови та чинники виникнення глобальної енергетичної проблеми.....	433
18.3. Сутність глобальної енергетичної проблеми, її рівні та енергетична безпека.....	436
18.4. Регіональні прояви глобальної енергетичної проблеми.....	442
18.5. Шляхи подолання глобальної проблеми.....	444
Основні визначення, терміни, поняття	448
Питання для самоконтролю.....	448
Тестові завдання.....	448
Список використаної літератури	449
ТЕМА 19. ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ВИЧЕРПАННЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННИХ РЕСУРСІВ (А. Б. Ачасов, А. О. Ачасова).....	
19.1. Сутність глобальної проблеми вичерпання корисних копалин	451
19.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми.....	463
19.3. Регіональні прояви глобальної проблеми вичерпання корисних копалин ..	464
19.4. Шляхи подолання глобальної проблеми вичерпання корисних копалин....	467
Основні визначення, терміни, поняття	473
Питання для самоконтролю	473
Тестові завдання.....	474
Список використаної літератури	475
ТЕМА 20. ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ (Т. Є. Комісова, О. М. Крайнюков, І. А. Кривицька)	
20.1. Сутність глобальної проблеми збереження біологічного різноманіття	476
20.2. Передумови та чинники виникнення глобальної проблеми.....	477
20.3. Природно-заповідний фонд як інструмент збереження біологічного різноманіття	487
20.4. Шляхи подолання глобальної проблеми збереження біологічного різноманіття.....	496
Основні визначення, терміни, поняття	497
Питання для самоконтролю.....	497
Тестові завдання.....	497
Список використаної літератури	499
ТЕМА 21. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ОСВОЄННЯ СВІТОВОГО ОКЕАНУ ТА КОСМІЧНОГО ПРОСТОРУ (Л. Б. Поліщук)	
21.1. Морське всесвітнє господарство та космічний простір: аспекти глобальної взаємодії.....	501
21.2. Регіональні прояви глобальних проблем	510
21.3. Шляхи подолання глобальних проблем	515
Основні визначення, терміни, поняття	518
Питання для самоконтролю.....	518

Тестові завдання.....	518
Список використаної літератури	519
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ЗА ЧЕТВЕРТИМ РОЗДІЛОМ	521

РОЗДІЛ 5. ПЛАНЕТАРНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВНІ ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ.....

ТЕМА 22. ГЛОБАЛЬНІ ЦІЛІ ЛЮДСТВА У ХХІ СТОЛІТТІ (А. П. Голіков, О. А. Довгаль, В. І. Сідоров)	524
22.1. Особливості вирішення глобальних проблем в національних кордонах і в планетарному масштабі.....	524
22.2. Міжнародні організації у дослідженні глобальних проблем сучасності й пошуку шляхів їхнього вирішення.....	531
22.3. Концепція сталого розвитку як найважливіший інструмент людства з подолання глобальних проблем ХХІ сторіччя	542
Основні визначення, терміни, поняття	553
Питання для самоконтролю.....	553
Тестові завдання.....	553
Список використаної літератури	555
ТЕМА 23. ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НА ОСНОВІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ (І. Ю. Матющенко, О. А. Довгаль, Г. В. Довгаль)	556
23.1. Суперечлива єдність науково-технічного прогресу та глобальних проблем сучасності.....	556
23.2. Ефективне використання досягнень НТР як глобальна проблема.....	566
23.3. Конвергентні технології як передумова вирішення глобальних проблем сучасності.....	572
23.4. Шляхи подолання глобальних проблем на новій технологічній основі	581
Основні визначення, терміни, поняття	587
Питання для самоконтролю.....	587
Тестові завдання.....	588
Список використаної літератури	590
ТЕМА 24. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ Й УКРАЇНА (А. П. Голіков, С. А. Касьян, В. А. Пересадько)	592
24.1. Інтерсоціальні глобальні проблеми й Україна.....	592
24.2. Проблеми України в системі «людина – суспільство»	597
24.3. Проблеми України в системі «суспільство – природа».....	599
24.4. Україна і глобальна продовольча проблема: можливості участі країни в її вирішенні.....	612
Основні визначення, терміни, поняття	612
Питання для самоконтролю.....	612
Тестові завдання.....	613
Список використаної літератури	614
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ЗА П'ЯТИМ РОЗДІЛОМ	616
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ.....	617
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ.....	628